

Új eredmények

A „régí” magyar irodalom világában

A MAGYAR IRODALMI KÖZTUDAT és az irodalomtörténet-írás hagyományosan fontos választóvonalnak, korszakhatárnak érezte a XVIII. század végét, a felvilágosodás erőteljes jelentkezését, irodalmunk új, nemzeti színezetű fellendülését. Már a múlt század derekán általánossá vált az 1772-re rögzített időhatárnál korábbi irodalmunkat „régí”-nek, az azt követőt pedig „újabb”-nak nevezni. Bár ez a határvonal a valóságban korántsem volt merev és határozott, s nem is köthető egyetlen évszámhoz, általánossá lett és be is vált a XVIII. század végéig terjedő irodalmi fejlődésnek „régí magyar irodalom”-ként való megnevezése. Nem véletlen, hogy a többi közép- és kelet-európai irodalmak történetében, így az oroszban, lengyelben, románban, horvátban stb. nagyjából szintén hasonló módon jelölik meg az úgynevezett „régí irodalom” időhatárait. Míg ugyanis a nyugat-európai gyorsabb fejlődésű irodalmakban a nagy fordulatot a mai értelemben vett irodalmiság, a szervezett irodalmi élet, a nemzeti irodalmi tudat irányába a reneszánsz korára, a XVI. századra lehet rögzíteni, addig Európa keleti felén a hasonló jellegű átváltozás — a feudalizmus meghosszabbított fennállása miatt — a XVIII. század végén volt csak lehetséges. Irodalmunk történetének jóval hosszabb időtartamú, bár jóval kisebb mennyiségű fele tartozik tehát az úgynevezett régí magyar irodalom keretébe. A vele való foglalkozás, értékeinek, emlékeinek feltárása nemcsak irodalomtudomány számos remekművének, sokszor elfeledett, de ma is időszzerű, ható és érdeklődést keltő alkotásának az irodalmi köztudatba és a közműveltségbe való bevitelét, hanem a mához vezető útnak, irodalmunk ezeréves fejlődési folyamatának az ismeretét s tanulságainak értékesítését is lehetővé teszi. Túl a szorosabban vett szakmai, irodalomtörténeti szempontokon, ez az általánosabb

nemzeti és kulturális érdek is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a régí magyar irodalom kutatása az elmúlt 25–30 évben olyan erőteljesen fejlődött és olyan nevezetes eredményeket tudott felmutatni.

A SZERVEZETT MARXISTA IRODALOMTÖRTÉNETI kutatómunka részeként már 1948 táján létre jött egy kisebb régí magyar irodalomtörténeti munkaközösség, mely fő feladatának a marxizmus szempontjainak és tanulságainak a régí magyar irodalom egyes korszakaira, irányzataira, alkotóira való alkalmazását, illetve a korábban elhanyagolt írók, művek, elsősorban a haladó, forradalmi és szabadságharcos tendenciákat hordozó jelenségek tervszerű vizsgálatát tekintette. A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával hamarosan megindult az eddig lappangó, vagy össze nem gyűjtött műveknek a rendszeres feltárása mind a hazai, mind a külföldi gyűjteményekben. Különösen a régí magyar költészet és dráma területén sikerült nagyszámú, eddig nem ismert értékes irodalmi emléket felfedezni és közzétenni. E gyűjtőmunkával párhuzamosan megindult a régí magyar irodalom terén is a modern szempontú kritikai szövegkiadások előkészítése, valamint nagyobb monográfiák létrehozása egyes írókról, vagy egyes irányzatokról, műfajokról. Ez a munka összegeződött azokban a kisebb és nagyobb összefoglaló magyar irodalomtörténetekben, amelyek az 1950-es évek végétől kezdve egymás után kezdtek megjelenni mind magyar, mind idegen nyelveken. E szintetizáló munkát az akadémia Irodalomtudományi Intézetében elkészült hatkötetes nagy magyar irodalomtörténet (1964–1966) koronázta meg, melynek első két kötete tartalmazza a régí magyar irodalom történetét, nemcsak minden korábbi irodalomtörténeti összefoglalásnál korszerűbben, hanem jóval teljesebben is.

E nagy és nyomasztó nemzeti

adósságunk letörlesztése, a korszerű, teljes, marxista magyar irodalomtörténet létrehozása után, irodalomtörténet-írásunk általános tendenciáját követve a régí magyar irodalom kutatása is igyekezett kilépni szaktudományi és nemzeti elszigeteltségéből s az összehasonlító irodalomtudomány, illetve a tudományközi kutatás irányában tovább fejlődni. Általános lett a törekvés a magyar irodalomnak a külföldi irodalmakkal összefüggésben, az európai irodalom szerves részeként való vizsgálatára, s másrészt az irodalom és a többi művészetek, az irodalom és az eszmék, a tudományok, a művelődés együttes, interdiszciplináris kutatásaira. Ennek a törekvésnek a jegyében kialakult az egyes korszakok sok irányú specializált vizsgálata, s megteremtődtek ehhez a szükséges szervezeti keretek is. A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének a keretében külön osztályok jöttek létre a reneszánsz és a XVIII. századi irodalom kutatására, amelyek a legszorosabb, baráti együttműködésben az egyetemi régí magyar irodalomtörténeti tanszékeivel az egész ország e téren munkálkodó kutatóinak erőfeszítéseit koordinálják és tömörítik. Az Akadémia keretében pedig létrejött egy Központi Munkabizottság, mely a magyar középkor kutatását hivatott elősegíteni, valamennyi érintett tudományok képviselőinek és intézményeinek a bevonásával.

A régí magyar irodalom feldolgozásának e kedvező feltételei lehetővé tették, hogy egy negyed század alatt meglepő és nagy számú eredmény halmozódjék fel.

A RÉGÍ IRODALOM ANYAGÁNAK GAZDAGODÁSÁRA kell rámutatnunk mindenekelőtt, számos korábban ismeretlen fon-

tos szöveg megtalálására, felfedezésére. Ismeretlen XVII. és XVIII. századi magyar drámák; sok száz ismeretlen régí magyar verssel, köztük olyan különlegességekkel, mint XVI. századi vándor mulattatók énekeivel, Balassi ismeretlen verskézirataival, vagy nagy értékű kuruc versekkel, ismeretlen Janus Pannonius-szövegekkel, Balassi elveszettnek hitt pásztordrámájával, Zrínyi Miklós nagy számú ismeretlenlevelével és még annyi mással gazdagodott régí magyar irodalmunk, s ezzel nemzeti múltunk kincsésztára. Megindult a régí magyar szövegek kritikai közzététele is: Eckhardt Sándor sajtó alá rendezte Balassi Bálint és Rimay János összes műveit; Stoll Béla irányításával és munkájaként egymás után jelennek meg a XVII. századi magyar verseket közzéadó Régí Magyar Költők Tára vaskos kötetei; Kardos Tibor és Dömötör Tekla szerkesztésében megjelent a Régí Magyar Drámai Emlékek hatalmas korpusza; Esze Tamás közzétette a hiteles kuruc versek gyűjteményét; Hopp Lajos pedig Mikes Kelemen összes műveinek kritikai kiadását rendezte sajtó alá; folyamatban van a XVI. századi legértékesebb magyar nyomtatványok kiadása Varjas Béla szerkesztésében és megindult a Régí Magyar Próza Emlékek sorozatának a kiadása Tolnai Gábor irányításával. A kutatómunka további nélkülözhetetlen segédkönyveiként, egyúttal a múltbeli anyag számbavételként megjelent a magyar irodalomtörténet bibliográfiája című sorozat első, a régí magyar irodalomnak szentelt kötete (Stoll Béla—Varga Imre—V. Kovács Sándor), valamint a Régí Magyarországi Nyomtatványok című páratlan értékű vállalkozásnak a XVI. századot magába foglaló kö-

tete, Borsa Gedeon irányításával.

TELJESEN ÚJ KÉP ALAKULT KI e feltáró és feldolgozó munka eredményeképpen a régebbi magyar irodalomról. Kiderült, hogy a középkorban a hivatalos latin irodalom mellett a régebben gondoltnál jóval nagyobb mértékben kell számolnunk mind a szóbeli magyar költészettel, mind pedig az írott magyar nyelvű irodalommal. Tisztázódott, hogy a magyar reneszánsz és humanizmus nem csupán egy Moháccsal véget érő rövid, bár ragyogó epizódja a magyar művelődésnek és irodalomnak, hanem egy hosszú, csaknem két évszázados folyamat, melynek a XVI. század második felében második virágkorát ismerhetjük fel. Új értelmet kapott a feldolgozásokban a magyar reformáció irodalma, mely a magalahadó társadalmi mondanivalójával, s tudatos magyarnyelvűségével elfoglalta végre az őt illető helyet irodalmunk nagy haladó áramlatai sorában. A régí magyar irodalom egyik legösszetettebb, és egyben leggazdagabb időszaka, a XVII. század első harmada első ízben nyert árnyalt, s az európai fejlődéssel összhangba hozott megvilágítást, mint a magyar késő- reneszánsz periódusa. A korábban oly sok zűrzavart és vitát okozó barokk fogalma is az elmúlt két évtizedben tisztázódott, s társadalomtörténetileg is meghatározva alkalmassá vált a magyar irodalomnak a reneszánszra következő korszaka elnevezésére. Ennek révén világosabbá váltak a XVII–XVIII. századi fejlődés fő vonalai is, megállapítást nyert a XVII. és XVIII. század irodalma közötti szoros összefüggés, s megcáfolódott az előbbi nemzeti, az utóbbit nemzetietlen korszakká nyilvánító hagyományos felfogás.

Klaniczay Tibor

Az irodalmi ismeretek az általános műveltség körébe tartoznak, s legfőbb közvetítőjük az iskolarendszer. Hatékony működésének alapfeltétele jó szakmai ismeretekkel, pedagógiai készségekkel rendelkező oktatókkal való ellátottsága. A tanárképzéssel foglalkozó felsőoktatási intézmények, főiskolák, egyetemek szerepe ebben a vonatkozásban elsőrendű fontosságú. Visszatekintve az elmúlt három évtizedre, azt kell megállapítanunk, hogy a felszabadulást követő első esztendőben a tudományegyetemek irodalom szakán még a régí típusú egyetemi oktatás szelleme és gyakorlata uralkodott. A kulturális forradalomtól felszabadított társadalmi igények nyomán, 1948 őszétől fokozatosan alakultak ki azok a feltételek, amelyek lehetővé tették, hogy a marxista szemléletű irodalomtudomány elvégezhesse a tananyag megfelelő kritikai átvizsgálását, kijelölve egyúttal irodalmunk tudományos rendszerezésének alapelveit.

A bölcsészkarok struktúrájának 1948/49-es átszervezése egész sor gyakorlati teendő elvégzését követelte meg; a legnehezebb és legfontosabb feladat azonban kétségkívül a marxista irodalomszemlélet érvényesítése volt. A tudományos és az oktatómunka a negyvenes évek végétől az ötvenes évek derekáig igen szorosan összetartozott: az első jelentősebb szintézisek nemegyszer egyetemi jegyzet formájában kaptak határozottabb körvonalat (például Klaniczay Tibornak a régí magyar irodalomról, Waldapfel Józsefnek a felvilágosodás magyar irodalmáról szóló egyetemi jegyzete). Ez a korszak egyébként az úgynevezett alomunkák létrejöttének az ideje. Néhány cím példaként: Waldapfel József: A magyar irodalom a felvilágosodás korában (1954), Klaniczay Tibor: Zrínyi

Az egyetemi tanszékek műhelyei

Irodalomtudomány és irodalmi műveltség

Miklós (1954) Sötér István: Eöt-vös József (1953), Szauder József: Kölcsey Ferenc (1954), Király István: Mikszáth Kálmán (1952), Kardos László: Tóth Árpád (1955), Tóth Dezső: Vörösmarty Mihály (1957), Pándi Pál: Petőfi (1961). E címek híven jelzik, hogy irodalmunk történetének jelentős életművei, összefüggései kerültek az érdeklődés középpontjába.

Természetesen az egyetemen folyó tudományos munka nem szűkíthető le az oktatás szükségleteiből eredő feladatok teljesítésére. Az említett monográfiák szakmai jelentősége sokkal szélesebb körű, s feltételezte a Magyar Tudományos Akadémia szervező tevékenységét, a könyvkiadók serkentő támogatását. Kétségtelen azonban, hogy az Irodalomtörténeti Intézet (később: Irodalomtudományi Intézet) megalakulása, amely az akadémiai intézményhálózat rendszerébe tartozik, az egyetemek bölcsészkarainak irodalmi tanszékei a tudományos műhelyek szerepét is betöltötték.

Irodalomtörténeti Intézetünk fokozatos kiépülése a tudományos szervezési elvek változásáról tanúskodott. Ezeknek az elválasztásoknak lényege abban foglalható össze, hogy a tudományos kutatásra a kutatóintézetek specializálódnak, az egyetemek s a főiskolák pedig elsősorban az oktatással foglalkozzanak. Ily élesen, persze, az oktatás és a tudomány soha nem vált, mert nem válhatott el egymástól, de mint kialakult gyakorlat fékezően hatott az egyetemen önálló tudományos munkákra. A nagyobb szabású vállalkozások azonban, ha szervezettel nem is, de lényeg-

ében közösek voltak. A legjobb példa erre A magyar irodalom története című hatkötetes kiadvány, amelynek számos fejezetét a budapesti és a debreceni bölcsészkarok oktatói írták. Ez az összefoglalás abból a szempontból is az együttműködést példázza, hogy egyetemi tankönyvként is eredményesen alkalmazható, sőt ma már egyenesen nélkülözhetetlen az irodalomoktatásban.

Az utóbbi esztendőben, a tudománypolitikai irányelvek megjelenése óta, a tanszéki kutatómunka fellendülően van, noha — ezt meg kell állapítanunk — a szervezeti feltételek nem kielégítőek, az anyagi eszközök pedig eléggé szűkösek. A tudományos és az oktatási tevékenység említett szétválása nem szüntette meg a tudományos munka folyamatosságát, példa erre a kari Annalesek megjelenése, amelyek megfelelő kötetekben (Sectio Philologica) sok értékes tanulmány látott napvilágot. Nem feledkezhetünk meg a kollektív erőfeszítésekről sem, gondoljunk az irodalmunk feltérképező Szöveggyűjtemények tudománytörténeti jelentőségére, továbbá az egyetemi tanszékeken szerkesztett készülő kritikai kiadásokra (Ady, Mikszáth, Jókai, a Régí Magyar Költők Tára, Tóth Árpád műveinek kiadása stb.). Járható útnak bizonyult a tanszéki kiadványok szervezése egyetemen kívül dolgozó szakemberek bevonásával, kiadói támogatással (például a Mesterség és alkotás és a Petőfi tíze című tanulmánykötetek). A szervezett tudományos munka lehetőségeire példa a Világirodalmi Tanszék mellett működő kelet-euró-

pai kutatócsoport is, Nagy Péter professzor irányítása alatt. Megemlítendő az utóbbi esztendőben megjelent oly fontos munkák, mint Király István Ady-könyve vagy Pándi Pál „Kisértéktár” Magyarországon című monográfiája. A sort hosszan lehetne folytatni, különösen, ha tekintetbe vesszük a debreceni és a szegedi tudományegyetem hasonló erőfeszítéseit is, Barta János, Bán Imre és mások tudományos és tudományos szervező tevékenységét.

Fejtezések nemcsak arra szolgálnak bizonyítékkul, hogy a bölcsészkarok irodalmi tanszékein változatos és eredményes kutatómunka folyik, hanem aláhúzzák a felsőoktatás tudományos megalapozottságának fontosságát is. Egyre nyilvánvalóbb, hogy önálló tudományos kutatások nélkül nincs magas színvonalú egyetemi oktatás. Az egyetemi irodalomoktatás tudományos jellege természetesen nem valami elvont szakmai mérce: az irodalmi műveltséget szolgálja, s végső fokon az irodalmi ismeretek hitelességét szavatolja az irodalomtanítás minden szintjén.

A bölcsészkaroknak lehetőségük van — s ez az utóbbi esztendőik vívmánya — a tanári továbbképzésben való közreműködésre. Ez a forma kiváltképpen alkalmas az újabb tudományos eredmények ismertetésére, az irodalomtudomány és az irodalomtanítás jobb, termékenyebb kapcsolatainak kiépítésére. Ez a kancsolat egyébként nemcsak hivatalos, intézményesített eszközökkel, hanem társadalmi úton is elősegíthető. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság tevékenysége révén például. A társaság

az egyetemeken, főiskolákon, középiskolákon, könyvtárakon s egyéb kulturális intézményekben dolgozó irodalomtörténészek társadalmi szervezete. Célja az irodalomtudomány eredményeinek minél szélesebb körben történő elterjesztése, 1949-es újjáalakulása óta, tehát negyed százada rendező vándorgyűléseit, amelyek irodalmunk történetének fontosabb témáit, jelenkorunk aktuális irodalmi kérdéseit egyként sorra vették, s alkalmas adtak az ország különböző részein munkálkodó szakembereknek szakmai és személyes kapcsolataik ápolására. Fontos tudománytörténeti jelentősége volt a társaság és a Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában megjelentetett Magyar Klasszikusok sorozatnak, amelynek szövegkiadásai, az egyes kötetek előszavai, jegyzetei hosszú esztendőknél át az irodalomtörténeti összegeztést pótolják, s a szakköröknél szélesebb népszerűséget biztosítottak irodalmunk legjelesebb alkotásainak.

Az Irodalomtörténet című folyóirat, amely a társaság égisze alatt jelenik meg (kisebbségi nagyobb megszakításoktól eltekintve több mint hatvan éve) fontos műhelye irodalomtudományunknak. Szakmai szerepének megőrzése mellett, a társaság 1970-ben létesült tanári tagozata számára mellékletet jelent meg abból a célból, hogy az irodalomtudomány fontosabb eredményeit az iskolai oktatásmunka gyakorlatához közelítse. Ez a tevékenység, csakúgy mint az egyetemi, főiskolai, középiskolai irodalomoktatás, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulattal karöltve végzett népszerűsítő munka közös célját szolgálja a korszerű, világnézeti és esztétikailag hatékony irodalmi műveltség érdekében.

Wéber Antal